

Algunes dades sobre la romanització al Solsonès (Lleida)

J.M. Gurt, M. Miret i J. Xandri

La comarca del Solsonès, a la regió oriental de la província de Lleida, forma part dels altiplans de la Catalunya interior. Es troba travessada per la conca del Cardener, afluent del riu Llobregat que desemboca al sud de Barcelona. La zona sud-oriental, en canvi, pertany a la conca del Segre, afluent del riu Ebre. La distància del Solsonès al Mediterrani, remuntant el Llobregat i el Cardener, vies naturals de penetració, és d'uns cent quilòmetres. La meitat septentrional de la comarca és la més muntanyosa, amb altures superiors als dos mil metres, mentre que la meitat sud resta oberta a les terres més baixes de les comarques veïnes del Segre mitjà, la Segarra i el Bages.¹

La comarca fou explorada arqueològicament en el primer terç del segle XX per Mn. Serra i Vilaró, sense que s'hagin realitzat altres treballs d'investigació d'importància fins a l'actualitat. Aquesta manca de dades recents per als períodes preromà i romà no permet aprofundir gaire en el seu coneixement, situació que canviarà a mesura que els actuals treballs d'investigació arqueològica continuïn.

Tot i l'aparent aïllament de la comarca quant a comunicacions, la conca del Llobregat fou una important via natural de penetració, testimoniada en l'època protohistòrica per la troballa d'importacions fenícies i gregues en diversos jaciments.²

Cinc són els jaciments estudiats per Serra i Vilaró que proporcionen dades d'utilitat per a l'estudi de la romanització en aquesta àrea. Es tracta dels poblats preromans d'Anseresa i de Castellvell, al Solsonès, i de Sant Miquel de Sorba, al Berguedà, a la vora dels límits amb el Solsonès, i dels establiments d'època romana de Sotaterra a Solsona i

1. LL. SOLÉ SABARÍS, *Geografia de Catalunya*, II, Barcelona, 1964, p. 493 i s.

2. Un resum de la qüestió a G. RUIZ ZAPATERO, «El comercio protocolonial y los orígenes de la iberización: dos casos de estudio: el Bajo Aragón y la Catalunya interior», *Kalathos* [Terol], 3-4 (1984), p. 51-70.

d'Abella a Navès. Els materials procedents d'aquestes excavacions es conserven en el Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, però, de fet, són una mostra molt petita dels que en realitat s'exhumaren, ja que tan sols es van conservar els objectes sencers o els fragments que, a criteri dels excavadors, presentaven decoració, com és el cas de la ceràmica. Aquest fet dificulta molt el coneixement de la cronologia de les distintes fases d'ocupació detectades. Tot i aquestes mancances, els materials conservats i les memòries de les excavacions publicades permeten entreveure el que podien haver estat aquests jaciments.

ANSERESA (Olius)

Adossades radialment a l'interior d'una muralla ovalada hi havia una sèrie d'habitacions que delimitaven un espai central. La seva existència s'inicia en el pas del bronze final a l'inici de l'edat del ferro. Sembla ocupar-se ininterrompudament fins a la primera meitat del segle IV aC. Fou abandonat sense que arribés a iberitzar-se ni a romanitzar-se.³

CASTELLVELL (Olius)

Situat dalt d'un turó que domina la ciutat de Solsona. Les excavacions posaren al descobert restes de construccions corresponents a distintes èpoques. La primera fase d'ocupació (segles VII-VI aC) és la més ben representada pels materials conservats. Es caracteritza per construccions senzilles, amb terrissa feta a mà, alguns objectes de bronze i importacions de procedència colonial. Després d'un incendi, el poblat fou abandonat. Posteriorment, el turó fou de nou ocupat, moment al qual deuen pertànyer la major part de les estructures exhumades, entre elles una cisterna i un mur perimètric o muralla. Serra i Vilaró esmenta la troballa de fragments de terrissa «campaniense y helenística», però, malauradament, devien ésser fragments sense decoració, perquè tan sols es conserva un fragment actualment. Aquesta segona fase d'ocupació té molts pocs materials ceràmics conservats, fet que no permet conèixer si hi hagué una continuïtat total o si existiren discontinuïtats. Entre el material conservat hi ha ceràmica ibèrica pintada, grisa de la costa catalana i de parets fines. Foren trobades tres monedes: dues ibèriques i un denari romà de Caius Vibius Pansa.

Malgrat que cap dels murs localitzats tenia argamassa, en l'estrat superficial foren trobades algunes *tegulae*, tessel·les de marbre i restes de paviments de picadís de terrissa i argamassa, així com algun fragment de calç que podria haver servit per arrebossar alguna paret. En una visita realitzada al jaciment, vam observar la presència superficial d'un tros d'*opus signinum* amb una tessel·la blanca de marbre incrustada, situat a la part superior de la vessant meridional del turó.

3. J. SERRA VILARÓ, *Poblado ibérico de Anseresa. Olius. Memoria de las excavaciones realizadas en 1919-1920*, Madrid, Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, 1921, 35. M. CURA MORERA, «Contribució a l'estudi de les poblacions preromanes de Catalunya», a: *II Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Els pobles preromans del Pirineu*. Puigcerdà, 1978, p. 177-188.

Malgrat les poques dades de què disposem, sembla clar que l'assentament de Castellvell va perdurar fins ben avançat el segle I aC i que des del punt de vista constructiu van utilitzar-se materials i tècniques romanes.⁴

SANT MIQUEL DE SORBA (Montmajor)

Aquest jaciment, situat també dalt d'una elevació, es caracteritza pel gran nombre de cavitats que conté excavades en el subsòl, algunes comunicades entre elles o sobreposades. Durant les excavacions, no s'individualitzaren els materials continguts en les distintes cavitats, de manera que no pot deduir-se cap mena d'evolució tipològica i cronològica amb fonament. Els materials ceràmics recuperats documenten una ocupació continuada que va del segle VaC al segle IdC, com a mínim.

Al costat oriental, s'exhumà una muralla amb una sèrie de construccions adossades a l'interior, de cronologia posterior a les cavitats, ja que sempre s'hi sobreposen quan coincideixen. Totes les parets eren fetes de manera barroera, amb pedres petites. Les troballes de fragments de *tegulae* foren insignificants, com la d'alguns trossos d'estuc pintat. En una de les cavitats, l'única on foren trobats fragments de *tegulae*, es localitzà una base de columna i un possible capitell, inacabats.

Serra i Vilaró creia que les cases d'època preromana devien ser de pedres, fang i restes vegetals, segons es podia deduir de les restes exhumades. Aquestes cases devien ser sobre les cavitats. La destrucció d'aquest poblat l'atribuïa a les tropes de Cató. Segons l'estratificació del reemplenament d'algunes de les cavitats, semblava que després d'aquesta destrucció el lloc havia estat abandonat per un temps. Posteriorment, es reemplenaren totalment les cavitats i s'edificaren recintes amb parets de pedres. L'escassetat de materials romans donava a entendre que passat algun temps el lloc havia estat abandonat definitivament.⁵

Un fet que cal destacar és l'existència de grafitis ibèrics sobre ceràmica de vernís negre del tipus A tardà, del tipus B i imitacions d'aquest, no anteriors a la segona meitat del segle II aC.⁶

Cura i Ferran⁷ van sostenir que les cavitats podien ésser cabanes enfonsades, en comparació de les restes localitzades per ells en un jaciment del Bages. Ja hem dit que la manca de dades no permet precisar-ne ni la funció ni la cronologia amb detall. Si bé

4. J. SERRA VILARÓ, *Excavaciones en el poblado ibérico de Castellvell-Solsona. Memoria de los trabajos realizados en dichas excavaciones en el año 1918*, Madrid, JSEA, 1920, 27. M. CURA MORERA, «Aportaciones al conocimiento del proceso de iberización en el interior de Cataluña», *Ampurias* [Barcelona-Empúries], 38-40 (1976-1978), p. 331-343.

5. J. SERRA VILARÓ, *Poblado ibérico de San Miquel de Sorba. Memoria de las Excavaciones realizadas en 1920-1921*, Madrid, Mem. de la JSEA, 1922, 44.

6. E. SANMARTÍ GREGO, «Breu aproximació a la ceràmica de vernís negre del poblat de Sant Miquel de Sorba», *Cypsela* [Girona], 1(1976), p. 125-128.

7. M. CURA MORERA i A. M. FERRAN, «El poblat preromà de la "Costa de la Vila" (Santpedor, comarca del Bages)», *Pyrenae* [Barcelona], 13-14 (1977-1978), p. 181-192.

l'existència de cabanes enfonsades es troba documentada a l'Empordà,⁸ creiem que la majoria de cavitats devien ésser sitges d'emmagatzematge o abocadors d'escombraries. Tanmateix, hi ha tres cavitats de grans dimensions —una d'elles amb un mur central divisiu— que són veritables cambres soterrànies.

SOTATERRA (Solsona)

Aquest jaciment es troba als afores del nucli urbà de Solsona, en uns camps situats entre dos torrents. Aquesta proximitat a l'actual ciutat de Solsona féu que les seves restes es relacionessin amb la *Setelsis* esmentada per Ptolomeu en territori dels lacetans. Si bé el nom de Solsona pot derivar del de *Setelsis* (segle X: Setelisona i Celsona; segle XI: Solsona),⁹ les restes fins ara conegudes no permeten distingir si corresponen a un assentament del tipus *villa* o si formen part d'un conjunt més important.

Les construccions més antigues són fetes amb murs de pedra seca, cronològicament relacionades amb una sèrie de sitges. Els inicis d'aquesta ocupació cal situar-los en la segona meitat del segle II aC, i s'estén fins a finals del segle següent o a l'inici del segle IdC (tres sitges, d'un total de setze, no contenien materials d'època romanorepublicana: una va proporcionar fragments de *terra sigillata* i una altra que presentava un revestiment de *tegulae* podia ser un dipòsit d'argila per a ús ceràmic).

Es localitzaren fragments de ceràmica de vernís negre del tipus B i derivats amb grafit ibèrics i llatins.

Una sèrie de fragments de motlle denotaren l'existència a la vora d'un taller productor de *terra sigillata*.

Sembla que en el segle IdC o inicis del II dC es construïren unes termes. Finalment, el lloc fou utilitzat com a àrea sepulcral, amb tombes de coberta de *tegulae* i d'altres amb lloses de protecció que devien revestir taüts de fusta. Els materials més moderns conservats són fragments de ceràmica paleocristiana grisa estampillada, trobats en el mateix estrat superficial que les tombes. Tanmateix, és probable que alguna de les tombes, especialment les protegides amb lloses, s'endinsi ja en l'alta edat mitjana.¹⁰

ABELLA (Navès)

Aquest fou l'altre jaciment romà del Solsonès d'època romana excavat per Serra i Vilaró. Durant els treballs, s'exhumaren les restes de tres forns ceràmics, així com els in-

8. E. PONS I BRUN, *L'Empordà. De l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro. 1100-600 aC*, Girona, 1984, p. 92-95.

9. D. COSTA I BOFARULL, *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*, Barcelona, Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, sèrie II, vol. XXII, 1959, p. 15-16.

10. J. SERRA VILARÓ, *Estación ibérica, termas romanas y taller de "terra sigillata" en Solsona*, Madrid, Mem. de la JSEA, 1924, 63.

dicis d'una coberta de *tegulae* recolzada sobre parets de fang completament desaparegudes, sota la qual hi havia un *dolium* falcat amb pedres i a la vora una pedra de molí. No es localitzà cap més estructura, tot i que és probable que n'hi haguessin més pels voltants. La troballa de motlles i de fragments deformats demostrà que també allí, a l'igual de Sotaterra, es fabricà *terra sigillata*.¹¹

M.ª Ángeles Mezquíriz atorgà a aquest taller una cronologia centrada en el segle III dC, basant-se en la tipologia i en la decoració dels vasos fabricats allí. Posteriorment, F. Mayet l'ha rebaixat al segle II dC.¹²

Cap altre jaciment romà del Solsonès fou excavat per Serra i Vilaró, tot i que en coneixia d'altres. En els seus treballs esmentà com a llocs on havia localitzat *tegulae* o altres materials constructius Coloma, Castellvell, Pallarès, Font de Plata, Plans, Mas, Peixera, Fanta, Andal, etc., pels voltants de Solsona. També en els termes d'Olius, Lladurs, Castellar, la Llobera, Riner, Clariana i Navès diu que hi ha altres jaciments. Prop de Can Soldevilla, a la vora de Sant Miquel de Sorba, hi havia un forn que fabricava *tegulae*.

En el Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, es conserven unes poques peces romanes d'origen desconegut, excepte unes de Font de Plata, que poden provenir d'aquests jaciments. Damunt de dos estucs hi ha escrits en llapis, probablement, els noms dels llocs on foren trobats: Can Nadal l'un i el Vilaró i Miravé l'altre. També del Vilaró de Miravé poden ésser dos fragments epigràfics, un d'ells funerari, que porten escrit *Vilaró*, amb uns caràcters similars als de l'estuc. La resta de materials epigràfics del Museu és d'altres comarques o d'origen desconegut, excepte una ara descoberta a Can Ponç de Riner, de caràcter votiu o funerari.¹³

Fa pocs anys es va donar a conèixer l'existència a Tentellatge, vora la carretera de Solsona a Berga, d'una fortificació formada per dos cossos, que fou atribuïda al període romanorepublicà.¹⁴

D'aquestes dades es desprèn que la iberització és un procés tardà, i que possiblement l'escriptura ibèrica es desenvolupà paral·lelament a la romanització de l'àrea. Els assentaments anteriors a la conquesta romana semblen perdurar, amb transformacions evidents en els tipus d'estructures constructives, fins als voltants del canvi d'era. Paral·lelament, sorgeixen nous assentaments a les terres planes, primer amb trets indígenes, però posteriorment plenament romanitzats (termes, mosaics, estucs, restes epigràfiques). Si es tracta d'assentaments originàriament indígenes o d'implantacions noves de tipus romà, no ho podem saber amb les dades actuals.

11. J. SERRA VILARÓ, *Cerámica en Abella. Primer taller de "terra sigillata" descubierto en España*, Madrid, Mem. de la JSEA, 1925.

12. M.ª A. MEZQUÍRIZ, *Terra Sigillata Hispánica*, Madrid, 1961. F. MAYET, *Les Sigillées Hispaniques*, París, 1984.

13. G. FABRE, M. MAYER i I. RODA, *Inscriptions romaines de Catalogne. II. Lérida*, París, 1985, p. 105-109.

14. M. TARRADELL, «Un fortí romà a Tentellatge (Navès, Solsonès)», a: *II Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Els pobles preromans del Pirineu*, Puigcerdà, 1978, p. 245-250.

ELS NOUS TREBALLS

Les dades aportades pels treballs de Serra i Vilaró fan entreveure un poblament dispers d'època romana al Solsonès, de difícil definició. Les característiques físiques de la comarca, juntament amb la despoblació del bosc, fan que el Solsonès sigui un territori difícil pel que fa al coneixement del seu poblament en època romana. D'una banda, és difícil fer-ne una prospecció sistemàtica a gran escala, que podria només donar uns resultats relatius, més i tot si tenim en compte la relativa eficàcia que podria tenir l'aplicació de mètodes de prospecció com la fotografia seriosa, i d'altra banda, les notícies que arriben de troballes casuals són pràcticament nul·les, ateses les característiques determinades que tenen les activitats econòmiques desenvolupades per la població.

Només amb les dades de Serra i Vilaró, no es pot definir aquest poblament de forma temporal i menys espacialment, però sí que constitueixen una base de la qual partir per fer una planificació de treball a la comarca, que calia fer necessàriament, perquè pot ésser un punt important per conèixer la romanització a Catalunya, ja que es troba a la divisòria entre la Catalunya mediterrània i la Catalunya que mira a l'Ebre per la conca del Segre.

Al nostre entendre, la manera de treballar era realitzar un mostratge molt limitat espacialment que ens donés una panoràmica temporal i d'ordenació territorial i que servís per ajudar-nos a entendre el que pot ésser el poblament de la comarca. Aquest mostratge s'ha iniciat l'any 1986, paral·lelament a les excavacions que des del 1984 es duen a terme en el jaciment romà de la rectoria de Navès.

La zona escollida fou el conjunt de les valls del marge dret del riu Aiguadora dins el terme de Navès, on Serra i Vilaró trobà els forns ceràmics dedicats en part a la fabricació de *terra sigillata* al Pla d'Abella, punt important d'encreuament de camins des d'antic. Fins al present moment, l'espai on s'ha efectuat la prospecció és una superfície lleugerament superior als 2 km² i el resultat és la presència de quatre assentaments, sense comptar els forns que lògicament hi estan en relació.

És difícil, en aquest moment, jutjar aquesta relativa concentració d'hàbitats i poder definir-los com a unitats de producció tipus *villa* o com a concentracions de població sense estructura urbana tipus *vicus*. Sí que, d'altra banda, podem fer unes primeres estimacions pel que fa al factor temporal. Respecte als materials republicans relacionats amb aquests assentaments, són molt escadussers i tardans. Tots ells presenten nivells alt imperials, on es barregen els materials d'importació, sigil·lades sud-gal·liques i clares A, amb les hispàniques, sobretot dels mateixos tallers locals d'Abella. A les estratigrafies documentades al jaciment de la rectoria de Navès, es distingeixen clarament els nivells on encara no hi ha productes africans d'aquells que presenten ja una majoria representada per les importacions nord-africanes. Tots els jaciments presenten materials ceràmics que documenten una perdurabilitat dels hàbitats a la baixa romanitat, i cal destacar els nivells apareguts al jaciment abans esmentat de la rectoria de Navès, on sense solució de continuïtat entrem en l'alta edat mitjana.

Creiem que ens trobem davant d'un poblament rural important que estructuralment no queda definit encara per manca d'excavacions en extensió, però que temporalment mostra una llarga supervivència. Aquest fet indica, en primer lloc, que ha hagut

d'existir forçosament un poblament preromà important, i en segon lloc, que no és una població que depèn exclusivament de l'existència d'uns tallers ceràmics, ja que la presència d'importacions, sobretot a partir del segle II dC, és molt forta.

Amb posterioritat a l'elaboració d'aquest treball, s'han donat a conèixer alguns resultats dels treballs efectuats sobre el taller d'Abella. La migradesa de les restes, però, no ha permès avançar cronologies segures per al taller.

BIBLIOGRAFIA

- BURÉS, L.; BUXEDA, J.; GURT, J. M.; PALET, J. M.; PLANAS, C.; TUSET, F. «Caracterización de las producciones de Terra Sigillata Hispánica del horno cerámico de Abella (Navés, Solsonés): resultados preliminares». A: *SFECAG*. Lezoux, 1989, p. 175-180.
- BUXEDA, J.; GURT, J. M. «La T.S.H. de l'atelier d'Abella (Navés, Catalogne): problemes technologiques». A: *SFECAG*. Cognac, 1991, p. 431-434.
- CASAS, A.; PINTO, V.; GURT, J. M.; RIERA, S.; BURÉS, L. «Aplicación de la prospección magnética en la localización de hornos de cerámica romana de Navés (Lleida)». A: *SFECAG*. Lezoux, 1989, p. 169-174.
- «Aplicación de la prospección magnética en la localización de hornos de cerámica romana de Navés (Lleida)». A: *Geociencias*. Aveiro, 1990, p. 113-120.
- «Magnetic survey and data processing applied to the location of Roman kilns: methodological evaluation and archaeological results». A: *Archaeological Sciences (Bradford 1989)*. Oxford, 1991, p. 265-272.
- GURT, J. M. «Pla d'Abella. Navès». A: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Generalitat de Catalunya, 1993, p. 217.
- «La rectoria. Navès». *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Generalitat de Catalunya, 1993, p. 218.
- GURT, J. M.; TUSET, F.; BUXEDA, J.; PLANAS, C.; ALCOBE, X. «The study of hispanic terra sigillata from the kilns of Pla d'Abella (Catalonia): a preliminary analysis». A: *Archaeological Sciences (Bradford 1989)*. Oxford, 1991, p. 36-45.

L'excavació realitzada durant els anys 1984-1988 a la rectoria de Navès ha posat de manifest que aproximadament a mitjan segle III el taller d'Abella fabricava les formes que en caracteritzen la producció.